Monika Govekar-Okoliš
Sveučilište u Ljubljani, Filozofski fakultet
Odsjek za pedagogiju i andragogiju

UDK 371.8-053.6(497.4)“1848/1900“
373.5-053.6:32](497.4)“1848/1900“
323.1:373](497.4)“1848/1900“
Primljeno: 11. srpnja 2009.
Prihvaćeno: 30. studenoga 2009.
Pregledni članak

NACIONALNI POKRETI MEĐU SLOVENSKIM SREDNJOŠKOLCIMA U 2. POLOVINI 19. STOLJEĆA

U 19. stoljeću pratimo slovenske nacionalne pokrete među srednjoškolcima. Srednje škole bile su na slovenskom teritoriju sastavni dio austrijskog školskog sustava, austrijske školske politike i uprave. Saznali smo da su slovenski srednjoškolci imali nacionalne pokrete i u školama i izvan njih. Borili su se za slovenski jezik, slovensku kulturu, politiku (Sjedinjenu Sloveniju), povezanost s južnoslavenskim narodima i dr. Izvan škole srednjoškolci su se uključivali u različita slovenska kulturno prosvjetna društva, u čitaonice, sudjelovali su na taborima i drugim slovenskim okupljanjima, gdje su se zauzimali za slovenstvo. Osnivali su svoja đačka društva i pisali đačke listove. Drugačije je bilo s nacionalnim pokretima u srednjim školama. Utvrdili smo da su nacionalni pokreti među srednjoškolcima bili različiti s obzirom na vrstu srednje škole. Uzroke za to nalazimo u funkciji škole, odnosno je li ona bila općeobrazovna ili strukovna škola. Nacionalna nastojanja mladih u školi ovisila su o odgojno-obrazovnim ciljevima škole, naglasku na domovinskom i nacionalnom odgoju, materinjem jeziku, odgojnoj ulozi učitelja i dr. Pokazali smo da je slovenski nacionalni identitet srednjoškolaca u velikoj mjeri ovisio o odgojnom konceptu određene škole, koji je u gimnazijama, djelomično u realkama, a i u učiteljskim školama u većoj mjeri oblikovao prikriveni kurikulum koji je nastajao na osnovi nacionalnih pritisaka i uzoraka mišljenja koji su izazivali i vodili u nacionalne konfliktne situacije u školama. Među svim srednjim školama najviše slovenskih nacionalnih pokreta bilo je u gimnazijama gdje su međunacionalni odnosi bili zaoštreniji nego u realkama i strukovnim školama.

***Ključne riječi**: srednjoškolci, nacionalni pokreti, Slovenija, 1848-1900. godina*

Uvod

Cilj rada je ponajprije utvrditi značenje i novosti srednjeg školstva na području današnje Slovenije koje je odredilo austrijsko zakonodavstvo od 1848./49. godine nadalje. Novosti su bile vezane za organizaciju školstva i nove definicije odgojnog i obrazovnog cilja. Naglasak je bio na ulozi materinjeg jezika. A ustvari nam tadašnji izvori

pokazuju da slovenski jezik u srednjim školama nije bio nastavni jezik. Ponekad je bio samo izborni predmet za slovenske srednjoškolce. Budući da je u spomenutom razdoblju bilo potrebno odrediti vrstu nastojanja za priznavanje slovenske kulture, slovenske misli i slovenski usmjerenog školstva, jedan od prvih koraka za sve to bio je upravo u borbi da slovenski jezik bude nastavni jezik. Posljedica te spoznaje je da je borba za uporabu slovenskog jezika u srednjem školstvu postala središnji problem učitelja, slovenske inteligencije i slovenske politike. Kako su se za to borili mladi, kakvi su bili njihovi pokreti i zahtjevi te za što su se sve borili, predstavit ćemo u spomenutom prilogu. Želimo utvrditi jesu li se nacionalni pokreti među srednjoškolcima razlikovali s obzirom na vrstu tadašnjih srednjih škola i zašto. Držat ćemo se tadašnjih primarnih i sekundarnih izvora, tadašnjih časopisa, pedagoških priloga i uspomena pojedinih poznatih slovenskih pisaca na srednje školovanje.

Svojstva i novosti srednjeg školstva

Srednje školstvo bilo je u drugoj polovini 19. stoljeća na slovenskom teritoriju sastavni dio austrijskoga školskog sustava, cjelokupne austrijske školske politike i školske uprave. Bilo je pod snažnim utjecajima tadašnjih društvenih institucija i politike koju je provodila austrijska monarhija. Tako su već revolucionarni događaji u 1848./49. godini imali utjecaj na organizaciju srednjeg školstva u cijeloj austrijskoj monarhiji, budući da su u području školske politike uzrokovali revolucionarne promjene. Među njima spomenimo nastanak Ministarstva prosvjete u travnju 1848. godine koje je za školstvo izdalo zakon „Skica osnovnih načela javnog poučavanja u Austriji“. Ta Skica zapravo je pokrenula najdalekosežnije reforme ponajprije na području srednjeg školstva. Između ostaloga je odredila da se srednje školstvo dijeli na dvije vrste školovanja. Na općeobrazovne škole koje su bile namijenjene privilegiranim slojevima i na strukovne škole. Razlika između tih dviju vrsta srednjeg školstva bila je ponajprije u različitim mogućnostima daljnjeg školovanja apsolvenata obiju vrsta škola po čemu se određivao i društveni ugled škole. Među općeobrazovne škole „Skica osnovnih načela javnog poučavanja u Austriji“ uvrstila je gimnazije, gradske škole, koje su imale poseban položaj (bile su povezane s osnovnim školama) i realke. Ostale srednje škole - strukovne škole – bile su usmjerene na različita tehnička i strukovna područja (Entwurf der..., 1848).

A ponajprije je za srednje školstvo bitan zakon „Skica organizacije gimnazija i realki u Austriji“, koji je Ministarstvo prosvjete izdalo 16. rujna 1849. godine (*Entwurf der Organisation der Gymnasien und Realschulen in Österreich*). Taj plan promijenio je organizaciju srednjeg školstva. Prešao je s feudalne tradicije školovanja na srednji stupanj koji je prije 1848. godine još bio u velikom zaostatku. S obzirom na to moramo spomenuti da je “Skica...” nastala pod snažnim utjecajima pedagoških ideja novog humanizma, koji je odbijao profesionalno ograničene odgojne ciljeve, pozivao se na čovjekovu prirodu te prava njegove osobnosti (Ciperle, 1979), uglavnom se slagao i s okvirnim smjernicama za gimnazije i realke u „Skici osnovnih načela javnog poučavanja u Austriji“, koja je izašla godinu prije. Obje skice oblikovao je Exner koji je

kao najvažniji uvjet postavio demokratičnost svakoga školskog sustava. To se trebalo vidjeti u njegovoj što većoj dostupnosti i što lakšoj prolaznosti s nižeg na viši stupanj.

Na osnovi tih zamisli Skica organizacije gimnazija i realki zacrtala je nove smjernice. Među njima su bile bitne promjene koje su se odnosile na trajanje školovanja, na uvođenje novih odredbi s obzirom na nastavni plan i program (uvođenje i prirodoslovnih znanosti) te na novu definiciju odgojnog i obrazovnog cilja koji je za općeobrazovne škole bio usmjeren na poznavanje antičke kulture. Odgojem pomoću antičkih pogleda trebala se oblikovati svestrana razvijena osobnost u skladu sa svojom prirodom (Entwurf..., 1849), što je bio i cilj odgoja novog humanizma. Osim toga, Skica je naglasila značenje većega aktivnog misaonog sudjelovanja srednjoškolaca u nastavi, što je trebalo podići kakvoću njihova znanja, a time i samu odgojnu i obrazovnu snagu (Entwurf..., 1849). Naglasila je i bitnu ulogu materinjeg jezika kojem je priznavala obrazovne vrijednosti i vidjela ga kao element čovjekove prirode koji bi trebao ostvariti odgoj (Entwurf..., 1849). Materinji jezik nazvan je "urođenim jezikom" (die angestammte Sprache) (Entwurf..., 1849). Ta polazišta "Skice..." u praksi su vrijedila sve do kraja Austro-Ugarske monarhije, a na području današnje Slovenije još i nakon tog vremena.

O organiziranosti srednjeg školstva u slovenskim zemljama znamo da je nakon 1848./49. godine, nakon ožujske revolucije u Austriji, došlo do revolucionarnih promjena. U slovenskim zemljama su nastale nove vrste srednjih škola koje su omogućavale suvremenije, gospodarskim potrebama odgovarajuće odgojno-obrazovne sadržaje, čime su gimnaziji oduzele mjesto elitne i jedine općeobrazovne škole. Time je bila dana i mogućnost pohađanja nekadašnjih elitnih škola i manje imućnoj djeci. Slovenci su dobili veću mogućnost za obrazovanje na svojem tlu, za podizanje slovenskoga gospodarstva, kulture, politike, kao i za formiranje i širenje nacionalnog identiteta. Otvoren je put obrazovanju, međutim, upravo obrazovanje u gimnaziji i realki osvješćivalo ih je tako da su uvijek mogli biti još svjesniji svojega podređenog položaja zbog nacionalne pripadnosti koji su dobrano osjetili unutar organizacije srednjeg školstva.

Postignuća u organizaciji školstva, razvoj različitih tipova škola inače je otvarao mogućnosti obrazovanja Slovencima, ali pokazalo se da školska mreža i škole same po sebi nisu jamčile formiranje slovenske nacionalne svijesti i identiteta i da su prije obavljale funkciju germanizacije. Tako se pri nastojanjima za širenjem slovenske školske mreže pokazuje da suština borbe za samo školstvo nije bila samo u širenju školske mreže, osnivanju slovenskih škola, nego u borbi za priznavanje slovenske kulture, slovenske misli i slovenski usmjerenog školstva. A jedan je od prvih koraka za sve to bio nastavni jezik. Posljedica te spoznaje je da je nastojanje za upotrebu slovenskoga u srednjem školstvu u 19. stoljeću postala središnjim problemom učitelja, slovenske inteligencije, a i slovenske politike. Tako je pitanje slovenskog jezika u srednjem školstvu postalo sastavni dio nacionalnih problema u okviru austrijske monarhije. Osim toga, postojala su nacionalne težnje i pokreti i među mladima, srednjoškolcima.

Nacionalni pokreti srednjoškolaca

Pokreti srednjoškolaca u drugoj polovini 19. stoljeća bili su važan znak preporodne uloge škole. U slovenskim zemljama se to vidi posebno u tome da su i među srednjoškolcima postojali snažni pokreti za priznavanje slovenskog jezika u svim školama u slovenskim zemljama. To je značilo da su srednjoškolci željeli u školama dobiti slovenski jezik kao nastavni jezik i kao nastavni predmet.

Iz tadašnjih povijesnih izvora saznajemo da su se nacionalni pokreti srednjoškolaca protezali ponajprije na različita druga područja, izvan škole. Uključivali su se u mnogobrojna slovenska kulturno-prosvjetna društva (dramska društva, čitateljska društva, zborove i dr.). Sudjelovali su u čitaonicama, u različitim slovenskim političkim skupštinama koje su priređivala slovenska politička društva (narodna politička društva, stranke narodne radne organizacije i dr.). Politički su se angažirali u nacionalnim skupštinama na otvorenom odnosno taborima na kojima su se zauzimali za slovenstvo općenito. Sudjelovali su također u slovenskim sportskim i sportskim društvima, na primjer u društvu Sokol, biciklističkim i planinarskim društvima te nogometnim klubovima. Iz njihove angažiranosti može se vidjeti da su se zauzimali za tadašnje slovenske političke ideje, za razvoj slovenske nacionalne svijesti, identiteta, kulture i školstva, a istodobno su se protivili različitim germanizacijskim pritiscima (Govekar-Okoliš, 2006).

Njihovi nacionalni pokreti, dakle, izrazitije su se iskazivali u različitim izvanškolskim oblicima. Sami su osnivali i svoja đačka društva koja su imala bitnu prosvjetnu ulogu. Među njima možemo spomenuti Akademsko ferijalno društvo Adrija, Slovenski đački savez, mnogobrojna druga srednjoškolska društva i dr. Mladi su se zauzimali za razvoj narodnog knjižničarstva, pripremali su skupove na kojima su bili govornici. Mladi se nisu zauzimali samo za narodna, nego i za socijalna pitanja. Širili su ideje o udruživanju Slovenaca s drugim južnoslavenskim narodima. Među posebnosti srednjoškolskog nacionalnog pokreta spadaju i srednjoškolski odnosno đački listovi koje su pisali unutar svojih društava (Govekar-Okoliš, 2006). A nas ponajprije zanima kakav je bio njihov nacionalni pokret unutar srednjih škola. Spomenuto pitanje utoliko je zanimljivije budući da su škole bile pod austrijskom školskom politikom, s njemačkim kao nastavnim jezikom, austrijskim školskim disciplinskim propisima, austrijskim domovinskim i nacionalnim odgojem, zbog čega možemo pretpostaviti da je dolazilo do slovenskih nacionalnih pokreta srednjoškolaca u školi.

Nacionalni pokreti srednjoškolaca unutar srednjih škola

Kako navodi Levec, srednjoškolci su sužavali pitanje naroda na pitanje jezika jer su bili uvjereni da je suština narodnosti jezik (Levec, 1895). Tako možemo već u šezdesetim i sedamdesetim godinama 19. stoljeća pronaći nacionalnu svijest srednjoškolaca. Ona se vidjela ponajprije među gimnazijalcima kod kojih je dolazilo do nacionalnih napetosti i sporova između slovenskih i njemačkih srednjoškolaca, između slovenskih srednjoškolaca te njemačkih ili pronjemački orijentiranih učitelja. Prema Šukljeu, slovenski srednjoškolci u šezdesetim godinama 19. stoljeća bili su bez iznimke narodno

osviješteni. Većina ih je dolazila sa sela, gdje su dobivali slovenski nacionalni odgoj kod kuće i u crkvi. A posebno su ih nacionalno odgojno usmjeravali duhovnici, ponajprije one pojedince za koje su smatrali da su sposobni za daljnje školovanje (Šuklje, 1929). Upravo takvi srednjoškolci sa sela svoju nacionalnu pripadnost nisu skrivali, a ponajprije ne u nacionalno spornim slučajevima u školi. Dolazili su u sukob s učiteljima koji su se protivili bilo kakvoj rastućoj slovenskoj nacionalnoj misli. Schmidt kaže da su među takvim učiteljima "prevladavali Nijemci i pronjemački orijentirani pojedinci koje su vlasti postavljale u naše srednje škole da bi se učinkovito borili s rastućom narodnom sviješću slovenskih đaka." (Schmidt, 1988, 389).

Srednjoškolci su imali teškoće upravo zbog svojih nacionalnih težnji, što je s vremenom postajalo sve izraženije. U školama su razgovarali o nacionalnim problemima, o slovenskoj politici te čitali političke časopise na koje su se u velikom broju i pretplaćivali. Kako spominje Schmidt, među vidljivim znakovima narodne osviještenosti đaka bilo je upravo njihovo zanimanje za slovensku knjigu, koju su čitali i naručivali (Schmidt, 1988). Pretplaćivali su se na knjige „Mohorjeve družbe". Podaci iz 1868. godine pokazuju da je između 1.651 pretplatnika bilo 396 srednjoškolaca (Koledarček..., 1869). Srednjoškolci su se u velikom broju pretplaćivali na Slovenski glasnik, „Cvetje iz domačih in tujih logov", Levstikov „Naprej", a Schmidt naglašava da su se mladi sve više nacionalno budili i osvješćivali. "Poseban znak tog duševnog napretka veliko je širenje slovenskih novina po gimnaziji..., da je prije sto godina najmanje svaki drugi slovenski đak bio pretplaćen na književni časopis ili na književnu zbirku. Postotak gimnazijalaca bio je pritom znatno viši, a polaznika realki odgovarajuće niži." (Schmidt, 1988, 402-403). Zanimanje srednjoškolaca za slovensku literaturu i njihovi razgovori o njezinim sadržajima u školi, naravno, njemačkim i pronjemački orijentiranim učiteljima nisu bili po volji. Protiv toga se austrijska školska politika postavljala izjavom "da škola mora ostati izvan politike, izvan agitacije za narodnost i treba slijediti samo svoje nastavne zadatke. Đaci koji se o to ogriješe bit će isključeni." (Schmidt, 1988, 390).

Takve slučajeve nalazimo već u ljubljanskoj gimnaziji. Časopis Slovenec spominje da je: "od svih gimnazija u slovenskim zemljama ljubljanska gotovo prva što se tiče ponjemčivanja i posljednja što se tiče domoljublja njezinih učitelja!" (Dežele notranje..., 1866, 23). Vodstvo ljubljanske gimnazije ravnalo se po disciplinskim pravilima za sve gimnazije, na osnovi čega je branilo i svako vanjsko sudjelovanje đaka na skupštinama, taborima, u čitaonicama, na glazbenim i kazališnim predstavama te čitanje časopisa u školama. Bilo im je zabranjeno i članstvo u društvima koja nisu bila školska (Disziplinargesetz..., 1853). Među ostalim, u Slovencu je upravo u vezi s ljubljanskom gimnazijom zapisano, da "gimnazijalci ne smiju odlaziti u čitaonicu učiti pjevati..., čak „Novice" i druge časopise koje su đaci odlazili čitati u knjižnicu liceja te je gimnazijsko ravnateljstvo knjižničnom skriptoru čak zabranilo dopuštati čitanje željnoj omladini." (Dežele notranje..., 1866, 23). Nacionalni problemi zaoštrili su se do te mjere da je čak državna vlada poslala svoje zahtjeve policiji, a ponajprije izložila "da omladinu treba udaljiti od slovenskog narodnog odgoja... Kultura, glazba – to je samo krinka za skrivanje nacionalne propagande." (Schmidt, 1988, 391).

Spomenute zabrane slovenskim su osviještenim srednjoškolcima još više utvrđivale nacionalnost, bili su još svjesniji nacionalnog identiteta, što se pokazalo u njihovu revolucionarnom djelovanju protiv svih onih učitelja koji su se protivili slovenskim nacionalnim idejama u školstvu, čitanju slovenskih političkih časopisa i uključivanju đaka izvan škole u različita slovenska društva i čitaonice.

Izražavanje nacionalnog otpora srednjoškolaca

Srednjoškolci su svoj nacionalni otpor izražavali i pisanjem đačkih listova, kojima su zapravo dokazali razvijenost nacionalnog identiteta. Među đačkim listovima, koje u rukopisu čuva Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Ljubljani, našli smo listove koje su pisali gimnazijalci ljubljanske gimnazije. Među njima treba spomenuti sljedeće: „Torbica“ (1862. i 1863.), „Vaje“ (Vježbe) (1854. i 1855.), „Triglav“ (1862.), „Slavec“ (1863.), „Slovenski dijak“ (Slovenski đak) (1868.) i „Vejica“ (Zarez) (1868.). Gimnazijalci su u tim listovima opisivali različite sadržaje koji su se odnosili na život u školi i na različite kritike na školi, kao i na sadržaje koji su izražavali nacionalnu odnosno domoljubnu tematiku. Iz uspomena na školovanje u gimnaziji u Ljubljani (Jožeta Debevca, Henrika Tume, Janka Mlakara i dr.) doznajemo da su se gimnazijalci odupirali profesorima zbog situacija u kojima su osjetili nepravdu ili čak neposredno poniženje pred cijelim razredom zbog nacionalnosti. Mladi su bili u sukobu, kako je opisao Debevec, s njemački usmjerenim profesorom Heinrichom. Kako kaže, na nastavi stenografije, koju je taj profesor poučavao, vrlo često su pisali diktat. Jednog dana profesor je donio njemački časopis iz kojega je diktirao. »Svaki članak bio je hvalospjev Bismarcku, tom zagriženom neprijatelju Slavena. … Neko vrijeme sam pisao; a vidjevši da Bismarckovoj hvali nema kraja, odložio sam pero. Isto je učinila još nekolicina. Nakon sata nas deset suučenika išlo je gospodinu razredniku; najavili smo mu da se ispisujemo s nastave stenografije. Vrlo se začudio. Drugi dan bila je javna istraga u školi. … Znam da smo se zamjerili gospodinu profesoru, ali htjeli smo pokazati da nećemo politiku u školi, da nećemo hvaliti starog neprijatelja Austrije i Slavena.« (Debevec, 1917, 263).

Slično opisuje Tuma kako su učenici pete, šeste i sedme gimnazije odlučili da se osvete profesoru Heinrichu. Tuma ga je okarakterizirao kao tvrdog, fanatičnog Nijemca koji je mrzio Francuze i Slavene, a Slovence je okarakterizirao kao podle i sirove ljude i nazivao nas je »slovenische Hunde« (Tuma, 1937, 57-58). Slovenski đaci općenito su ga mrzili i zato što je protežirao gradske sinove, a seoske zapostavljao. Iz literature uspomena treba promaći najčešća nacionalna protivljenja gimnazijalaca koja su zazvonila kao profesorove uvrede i opaske povezane s ocjenama slovenskog naroda. Među njima nalazimo mnogobrojna podbadanja, prezrive ocjene, opise situacija koje nam pokazuju da su se mladi počeli odupirati u školi kad ih je profesor okarakterizirao kao »ološ«, »cigane«, »pse«, »sluge«,«magarce«, »ljenčine«, »ovčje glave«, »slinavce« i drugo, a najčešće nepravedno.

Prema Mlakarovu zapisu, u sedmom razredu ljubljanske gimnazije njemački i povijest predavao je zagriženi Nijemac, profesor Nedwed. Kao šovinist za slovenske đake

nije mario, zato su oni teško dobivali dobre ocjene iz znanja njemačkoga i povijesti. Iako su znali, uvijek ih je ispitivao teže gradivo i vrijeđao ih je, tako da su zbog loših ocjena teško općenito napredovali iz razreda u razred. »A tog sudbonosnog poslijepodneva đaci su se dobro pripremili. Donijeli su kolce i sakrili ih pod klupom. U tim su vremenima đaci, naime, ponekad profesoru pokazivali svoje nezadovoljstvo time da su ga »štamfali«, to jest tukli šakama po klupama i udarali nogama o tlo. Nedwed je počeo prozivati slovenske mladiće pred katedru i kao obično otjerao bi ih u klupu kad su se susretali. Oražen… htio je spriječiti nadolazeću katastrofu. Zato ustane i ode k ravnatelju da bi mu objasnio položaj…. Kad je ravnatelj došao u sedmu, mladići su se s profesorom već obračunali. Nedwed je stao potpuno blijed na katedru, a jedan od đaka otvorio je prozore da bi se prašina koju je podiglo »štamfanje« izvjetrila. Drugi dan sedmoškolci su izjavili ravnatelju da toliko dugo neće pohađati njemački i povijest dok ne dobiju drugog profesora. Pobjeđivali su na svim poljima. Imali su, naime, na svojoj strani većinu profesora, cijelu slovensku javnost… Za njemački su dobili ravnatelja, za povijest Kaspreta, a Nedwed je otišao na bolovanje te nakon praznika u Iglavu u Moravsku.« (Mlakar, 1975, 107-108).

Iz spomenutih slučajeva doznajemo da je već samo represivno ozračje u gimnaziji stvaralo otpor kod mladih. Za to su bili uzrokom i osobni potezi takvih profesora koji su svojim ponašanjem kod mladeži stvorili otpor. Iz autobiografske literature moguće je doznati i težnju mladih da postanu dobrim pjesnicima, piscima (pisali su igrokaze) te na osnovi toga sami osnivali tajne đačke listove u kojima su to objavljivali.

Upravo u vezi s nacionalnom tematikom uopće treba slijediti oduševljene slovenstvom, pri čemu su naglašavali da osuđuju svako „potuđivanje“ i prisilu na uvođenje njemačkog jezika u slovenskim zemljama. Zauzimali su se za slovenski jezik i literaturu, a osim toga naglašavali su značenje očuvanja ljubavi prema domovini jer su pisali slovenske domoljubne pjesme, čime su i širili slovensko domoljublje među srednjoškolcima. Izražavali su velik otpor i protivljenje germanizaciji koja se pojavljivala u školi na različite načine. Spominju kritike, nepravedne ukore zbog lošeg znanja te isključenja slovenskih đaka iz škole, što su bile najteže kazne. Sadržaji đačkih listova ljubljanske gimnazije svakako su jedni od pokazatelja da je slovenski nacionalni identitet bio razvijen i među njima jer su upravo preko njihovih sadržaja pokazivali otpor prema germanizaciji u gimnaziji.

Isto kao u ljubljanskoj gimnaziji, đački su listovi nastajali i po drugim gimnazijama u slovenskim zemljama. Schmidt spominje da rukopisno literarno djelovanje đaka po gimnazijama u načelu nije bilo zabranjeno, ipak je briga za njihove listove bila organizirana, što znači da su se udruživali u svojim društvima. A ako su učitelji otkrili njihove listove bilo je u opasnosti i njihovo društvo. Zbog toga su đaci pisali svoje listove u tajnosti i općenito ih skrivali. Upravo zato, kako spominje Schmidt, možemo zaključiti da je đačkih listova bilo mnogo više nego što ih je danas moguće pronaći (Schmidt, 1988).

Ne samo u Ljubljani, nego i u gimnaziji u Celju, dolazilo je do otpora gimnazijalaca. Netrpeljivost slovenskih srednjoškolaca prema njemačkim učiteljima bila je

velika, a i opravdana (Mlinar, 1958, 31). Oduševljavali su se za nacionalnim idejama, u tajnosti se sastajali, pjevali i deklamirali slovenske pjesme. Kad bi ih njemački učitelji uhvatili bili su kažnjavani. O takvim je sastancima gimnazijalac Bezenšek, kako opisuje Mlinar, nakon napuštanja celjske gimnazije 1874. godine napisao: "Okupljali smo se na slovenskim večerima na kojima se deklamiralo, govorilo i pjevalo. Sve je to moralo biti samo potiho, jer Slovenac na svojoj vlastitoj zemlji javno ima pravo samo šutjeti i trpjeti, a protivnici govoriti i gospodariti. Na takvim smo se sastancima mi slovenski đaci vježbali u svojem govoru i uz slovenske se pjesme oduševljavali za narodnu ideju, bez čega bismo se vrlo lako utopili u valovima njemačke kulture." (Mlinar, 1958, 31).

U gimnaziji u Novom Mestu došlo je čak do isključenja slovenskih učitelja, zajedno s ravnateljem i svim gimnazijalcima koji su širili nacionalni identitet Slovenaca tako da su zagovarali slovensku nacionalnost, jezik, kulturu, slovensku politiku koja je vodila u toliko željenu novu autonomnu „Ujedinjenu Sloveniju". "Budući da je vodstvo gimnazije nakon postavljanja državnog predsjednika zbog narodnosne pomame izgubilo razum i nije protiv đaka poduzeli nikakve mjere, umiješale su se političke snage i postigle da ravnatelj bude smijenjen, a većina đaka isključena." (Schmidt, 1988, 392).

Nacionalna oporba među srednjoškolcima

Osim različitih slučajeva progona i isključenja pojedinaca iz škola zbog širenja slovenskih nacionalnih ideja i kupovanja slovenske literature te njezina čitanja u školi, u literaturi se moglo pronaći da je u gimnazijama zbog nacionalnih podjela dolazilo i do fizičkih obračuna među srednjoškolcima. Oni su bili sve manje disciplinirani, a školske kazne nisu ništa postigle. Kada je o disciplini srednjoškolaca riječ "Slovenski narod" navodi da je u srednjim školama tako "kao da je u njima sve bez reda i straha pod nesposobnim učiteljima..., - kao da su u njima po klupama harali, pastirski se čupali za kosu i tukli, psovali i kričali divljaci, ne đaci..." (Nemškutarska..., 1869, 1).

Budući da školske vlasti i učitelji koji su se protivili svakoj slovenskoj nacionalnoj ideji nisu ni kaznama uspjeli ukrotiti srednjoškolce koji su širili nacionalne ideje, počeli su se služiti nepravednim ocjenjivanjem na maturama, a istodobno su gimnazijalce kažnjavali za prekršaje koje uopće nisu počinili. Broj ukora, prijekora i isključenja bio je zato veći. „Slovenski narod" je 1869. godine pisao da je u školskoj godini 1868./69. bilo mnogo progona mladih, mnogo loših ocjena i ponavljača te odustajanja od polaganja mature. Gimnazijalci su često bili žrtve različitih psovki njemačkih učitelja (Dopisi iz Ljubljane, 1869). Tako se opisuje: "Danas su se nadobudni naši đaci oprostili od Ljubljane ovijene maglom germanizacije i nakon desetomjesečnog marljivog učenja - ponovo u hladnu sjenu domaće lipe. Toliko proganjanja, tužakanja i otrovnih psovki nisu doživjeli još nikad kao ove godine. I dvojke su ove godine tako pljuštale kao nikad ni u jednoj gimnaziji; više imena koja smo čitali u lanjskom i u programima prethodnih godina u prvom redu nalaze se ove godine među zadnjima. Dosta ih je izostalo u strahu da će ih proždrijeti velika moć njemačkoga profesora. Već prije mature odustalo je

dosta učenika i ipak ih je propalo još deset; među njima više takvih da im se o nečem takvom više ni sanjalo nije." (Dopisi iz Ljubljane, 1869, 2).

Ti primjeri nam pokazuju da je nacionalni identitet među slovenskim srednjoškolcima bio snažno razvijen, a ponajprije među gimnazijalcima.

Usporedba nacionalnih pokreta srednjoškolaca po različitim vrstama srednjih škola

Gimnazije

Više je literature koja opisuje nacionalnu predanost i razvijenost nacionalnog identiteta kod gimnazijalaca, a manje je ima vezano uz srednjoškolce u realkama i strukovnim školama. Iz toga je moguće zaključiti da su nacionalni pokreti među gimnazijalcima bili najintenzivniji i zato što su u gimnazijama međunacionalni odnosi bili zaoštreniji nego u realkama i strukovnim školama.

Gimnazije su kao humanističke škole davale najviše teoretskog i humanističkog znanja. Na nastavi su tjerale đake na razmišljanje, na zauzimanje kritičkog stajališta, jer je gimnazija upravo u svojoj zadaći širenja općeg obrazovanja imala i snažan nacionalni naboj koji se iskazivao u protestu i represiji slovenske nacionalnosti (Govekar-Okoliš, 2001). Takve okolnosti koje su đaci osjećali kao prikriveno podzemno djelovanje nacionalnog konflikta imale su odgojnu učinkovitost. Zato je odgoj u gimnazijama imao subverzivno značenje, a i učinak. To se vidjelo upravo po germanizacijskoj ulozi njemačkih i pronjemački orijentiranih učitelja koji su izazivali nacionalne osjećaje slovenskih đaka. U tome je bilo subverzivno germanizacijsko značenje (Govekar-Okoliš, 2001). Osim toga moramo naglasiti da u takvom odgoju nacionalna svijest slovenskih đaka bila prejaka u odnosu na uvjete u školi, gdje su bili sve snažniji nacionalni pritisci. Cjelokupna odgojna okolina koju su tvorili različiti uzorci mišljenja i nesvjesno ponašanje oblikovala je prikriveni kurikulum čiji je odgojni učinak bio snažniji nego učinak javnog kurikuluma (Govekar-Okoliš, 2001). Zato su đaci u gimnazijama bili toliko osjetljiviji na bilo kakvo nacionalno podbadanje, čak ako i nije bio izravno izrečeno od strane njemačkih učitelja ili njemačkih gimnazijalaca. Upravo taj prikriveni kurikulum slovenske je gimnazijalce izazivao i istodobno ih učvršćivao u nacionalnoj predanosti i u najkritičnijim nacionalnim odnosima u školi tjerao na zagovaranje slovenske narodnosti, kulture, povijesti i jezika, što se pokazalo između ostaloga u njihovu potajnom pisanju đačkih listova u školi.

Realke

Mnogo manje nacionalnog djelovanja može se pronaći u literaturi među srednjoškolcima u realkama. U njima je inače javni kurikulum bio još ponešto usmjeren na opće obrazovanje, iako su realke više u mladih razvijale stručna i praktična znanja, zbog čega nije dolazilo do tolikog poticanja na kritičko razmišljanje kao u gimnazijama. Opće obrazovanje u realkama također nije imalo tako snažan nacionalni naboj otpora.

Zaključujemo daje i prikriveni kurikulum u realkama za razliku od gimnazija bio manje intenzivan, zbog čega tu ne možemo pronaći veće nacionalno djelovanje srednjoškolaca (Govekar-Okoliš, 2001).

Strukovne šole

Slično je bio u strukovnim školama unutar realki. Strukovne škole, koje su osposobljavale za određeno zanimanje, nudile su samo stručno znanje koje nije imalo takav nacionalni naboj kakav je u gimnazijama imalo opće obrazovanje i usmjeravanje na kritičko mišljenje. Osim toga, u strukovnim školama koje su organizirala društva, gospodarske i obrtničke komore i udruženja nastava je tekla na slovenskom, zbog čega na nastavi nije dolazilo do nacionalnih pritisaka i represije slovenske nacionalnosti. U skladu s time možemo zaključiti da u tim školama nije bilo takvog prikrivenog kurikuluma koji bi mlade nacionalno izazivao. Naprotiv, kod nastave su oni mogli biti i dio slovenskog nacionalnog odgoja, što je u najvećoj mjeri ovisilo o nacionalnoj svijesti učitelja (Govekar-Okoliš, 2001).

Za razliku od takvog strukovnog školstva, slovenski srednjoškolci koji su pohađali učiteljske škole (tadašnje strukovne škole odvojene po spolu) na nastavi su mogli doživjeti nacionalnu represiju koju su putem općih predmeta mogli odaslati upravo njemački i pronjemački orijentirani učitelji. Učiteljske škole imale su drugačiji položaj od ostalih srednjih strukovnih škola. Neposredno su ovisila od austrijskog školskog Ministarstva za bogoštovlje i nauk. Nastava je tekla na njemačkom jeziku i naglasak je bio na njemačkom domovinskom i nacionalnom odgoju. U učiteljskim školama dolazilo je do nacionalnih pritisaka u oblicima nesvjesnog ponašanja i različitih uzoraka mišljenja koji su tvorili prikriveni kurikulum. Upravo je to bila provokacija za Slovence i po odgojnoj snazi jače od javnog kurikuluma (Govekar-Okoliš, 2001). To djelovanje izrazitije možemo pratiti u učiteljskoj školi u Kopru, gdje su međunacionalni odnosi bili zaoštreniji. Između ostaloga, „Učiteljski tovariš“ (Učiteljski drug) je pisao da “su jako bole oči čak - nedužne planike koje su naoko internacionalne. Jao slovenskom đaku koji bi imao planiku na šeširu! Frknuo mu je s glave šešir i pljuske su pritom igrale svoju ulogu. A to samo onda, kad je cijelo mnoštvo susretalo pojedince.” (Učiteljska škola u Kopru, 1909, 1). Osim tog slučaja, našli smo i članak u „Učiteljskom tovarišu“, inače u učiteljskoj školi u Beču, gdje su slovenski srednjoškolci doživljavali namjerne i izraženije nacionalne pritiske. Spominje se da su u učiteljskoj školi slovenskim srednjoškolcima onemogućavali da se osposobe za svoje zanimanje. “Namjera je bila jasna: sinovi slovenskog naroda ne smiju u državnu službu!” (Poziv slovenskega..., 1909, 1). Iskazivalo se neprijateljstvo prema Slovencima, a u cilju te namjere slovenski su se protivnici služili različitim sredstvima. “progon slovenskih đaka od njemačkih profesora i njemačkih đaka poznat je i nema slovenskog učenika koji to nije osjetio na svojoj koži.” (Poziv slovenskega..., 1909, 1).

Ako usporedimo nacionalne pokrete srednjoškolaca po različitim vrstama srednjih škola, možemo ustanoviti da su među tadašnjim srednjim školama u iskazivanju nacionalnosti postojale razlike. Nacionalna tematika bila je jače izložena u gimnazijama, zato smo o tome i našli najviše izvora, a djelomično i u realkama i u učiteljskim ško-

lama. Utvrđujemo da u tim školama nacionalnost nije bila usmjerena u razvoj koncepta slovenskog nacionalnog odgoja, nego u koncept njemačkog nacionalnog odgoja. To su bile njemačke škole, na njemačkom nastavnom jeziku i s njemačkim nastavničkim osobljem koje je bilo i germanizacijski usmjereno. To je značilo da su upravo one škole koje su po svojoj namjeni bile najbolje odgojno orijentirane u slovenskim zemljama germanizirane. Drugačije je bilo s ostalim srednjim školama, strukovnim školama koje su organizirala slovenska društva, gospodarske i obrtničke komore i udruženja. Nastava je tekla na slovenskom, poučavali su slovenski učitelji, a odgojni koncept nije bio izložen tako izrazito kao u gore spomenutim srednjim školama. Bitno je bilo stručno znanje za određeno zanimanje, a nacionalnost i odgoj nisu imali naglašenu ulogu.

Završne misli

Nacionalne pokrete srednjoškolaca u drugoj polovini 19. stoljeća možemo ocijeniti s obzirom na stupanj razvoja i njihovo zanimanje za slovensku nacionalnu svijest i identitet. U srednjim školama, kako smo utvrdili, stupanj razvijenosti nacionalne svijesti i time identiteta srednjoškolaca uglavnom je ovisio o vrsti škole, njezinim odgojno-obrazovnim ciljevima i već spomenutoj funkciji, ili je bila općeobrazovna ili više stručno usmjerena. Nacionalni identitet srednjoškolaca u velikoj je mjeri ovisio o odgojnom konceptu određene škole, koji je jednako kao u gimnazijama, djelomično realkama, a i u učiteljskim školama u većoj mjeri oblikovao prikriveni kurikulum koji je nastajao na osnovi nacionalnih pritisaka i uzoraka mišljenja koji su izazivali i vodili u nacionalne konfliktne situacije u školama. A istodobno je upravo prikriveni kurikulum imao veću nacionalnu odgojnu moć nego javni kurikulum.

U vezi s borbi mladih za slovenski jezik u srednjim školama našli smo i slučajeve borbe slovenskih srednjoškolaca za slovenski jezik, ponajprije u gimnazijama, koje na svojevrstan način ukazuju na germanizacijsku ulogu tadašnjih gimnazija, a istodobno i na stupanj nacionalne svijesti srednjoškolaca. Gimnazijalci su u školu donosili i čitali slovenske časopise, pjevali i pisali slovenske pjesme, osnivali svoja slovenska đačka društva i listove, što je bilo zabranjeno. Mladi su se borili za slovenstvo i unutar i izvan škole. To se vidjelo među srednjoškolcima i u izvanškolskom sudjelovanju u različitim slovenskim nacionalnim pokretima, sudjelovanju u slovenskim društvima, posjećivanju čitaonica i skupova.

Ponajprije su različiti nacionalni konflikti u školama među srednjoškolcima i germanizacijski usmjerenim učiteljima pokazali da su mladi na svojevrstan način oblikovali slovenski nacionalni identitet. Na nastavi su bili podvrgnuti austrijskom domovinskom i državljanskom odgoju, odgoju u duhu njemačke kulture i ako su nastavu vodili njemački i pronjemački orijentirani učitelji, slovenski nacionalni odgoj nije bio moguć. To znači da je stvarna odgojna usmjerenost ovisila o učitelju i njegovoj nacionalnoj svijesti. A iz nacionalnog otpora slovenskih srednjoškolaca proizlazi da su oni još intenzivnije oblikovali slovensku nacionalnu svijest i identitet kad su doživljavali različite oblike nesvjesnih i osjećajnih nacionalnih sukoba, kad su ih izazivale određene

okolnosti u školi. To možemo nazvati prikrivenim kurikulumom, koji je u mladima podizao snažniji osjećaj slovenske nacionalnosti. Gimnazijalci su se razlikovali od drugih srednjoškolaca u stupnju razvijenosti nacionalne svijesti jer su se po nacionalnim pokretima isticali upravo oni. A uzrok tomu je to da su gimnazije kao općeobrazovne škole usmjeravale gimnazijalce na kritičko razmišljanje i kritičko stajalište. Zato su međunacionalni odnosi bili najzaoštreniji u gimnazijama, što se pokazivalo u represiji slovenske narodnosti. U isto vrijeme, realke su davale i stručna i praktična znanja. A to je još manje vrijedilo za strukovne škole, koje su bile najmanje općeobrazovno usmjerene, jer stručna znanja nisu bila nacionalno odgojno usmjerena.

Osim toga, osim strukovnih škola unutar realki i učiteljskih škola, postojale su strukovne škole koje su osnivala slovenska društva, udruženja i komore u kojima je na prvi pogled bio najbolji položaj za oblikovanje nacionalnog identiteta Slovenaca. Nastava je tekla na slovenskom, a vodili su je slovenski učitelji, ali upravo zbog namjene i cilja tih škola one nisu bile odgojno usmjerene i zato su manje pridonosile oblikovanju nacionalnog identiteta Slovenaca. A time i nije bilo moguće naći ni tragove nacionalnih pokreta srednjoškolaca u takvim srednjim školama.

Tako utvrđujemo da nacionalni odgoj srednjoškolaca u velikoj mjeri ovisi o odgojnom konceptu određene srednje škole. A spomenuto je uvjetovalo okolnosti koje su u drugoj polovili 19. stoljeća dovele do većih ili manjih nacionalnih pokreta slovenskih srednjoškolaca u školama, kao i izvan njih. Nacionalni pokreti mladih u školama pokazuju nam da su se srednjoškolci zauzimali za slovensku kulturo, jezik, slovenski tisak, za slovensku nacionalnu svijest i dr. To nam pokazuju primjeri iz životopisa tadašnjih srednjoškolaca koji su u školi izražavali otpor prema bilo kakvim nacionalnim razlikama, a posebno ako su zbog toga što su bili Slovenci bili zapostavljani, manje vrijedni i više kažnjavani, ili čak nepravedno, nego ostali srednjoškolci.

Iako je austrijsko školsko zakonodavstvo u višenacionalnoj austrijskoj državi željelo uspostaviti ravnopravnost u školovanju svih naroda bez obzira na njihov materinski jezik, pokazalo se da je u praksi bilo drugačije. U državnim srednjim školama, koje su neposredno ovisile o Ministarstva za bogoštovlje i nauk iz Beča, nastavni jezik bio je njemački, a materinski jezik nenjemačkih naroda predavao se samo kao izborni predmet. Predavali su ponajprije njemački učitelji i njemački orijentirani učitelji koji nisu marili za mlade drugih narodnosti. Spomenuto je vodilo mlade slovenske srednjoškolce u nacionalne pokrete u školi kao i izvan nje.

LITERATURA

1. Ciperle, J. (1979) *Gimnazije na Slovenskem v letu 1848 ter njihov razvoj do leta 1918.* Ljubljana: Slovenski školski muzej.
2. Debevec, J. (1917) *Vzori in boji. Ljubljana*: Knjižnica za mladino.
3. Dežele notranje – avstrijske (1866.) *Slovenec*, 20. siječnja, Celovec, str. 23.
4. *Disziplinargesetz für die Gymnasien von Steiermark, Krain und Kärnten* (1853) Graz: Leykam.
5. Dopisi iz Ljubljane(1869). *Slovenski narod*, 3. kolovoza, Maribor, str. 2.

6. *Entwurf der Grundzüge des öffentlichen Untrichtwesens in Österreich* (1848.). Wien: Der kaiserlich - königlichen Hof - und Staats druckerei.
7. *Entwurf der Organisation der Gymnasien und Realschulen in Österreich* (1849). Wien: Der kaiserlich - königlichen Hof - und Staats druckerei.
8. Govekar-Okoliš, M. (2006) Razvoj in pomen prosvetno izobraževalnega dela društev na Goriškem in v Trstu v letih 1848-1914. *Šolska kronika – Zbornik za zgodovino šolstva in vzgoje*, 15 (2), str. 273-284.
9. Govekar-Okoliš, M. (2001) *Disciplina in vzgojni režim v gimnazijah na Slovenskem v letih 1849-1914*. Ljubljana: Znanstveni institut Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Ljubljani.
10. *Koledarček družbe sv. Mohora* (1869). Celovec: Družba sv. Mohora.
11. Levec, F. (1895) *Matija Valjavec – Životopis*. Ljubljana: Knezova knjižnica II.
12. Mlakar, J. (1975) *Spomini*, I. del, Celje: Mohorjeva družba.
13. Mlinar, J. (1958) 150 let celjske gimnazije. *Celjski zbornik*, CZC, Celje, str. 31.
14. Nemškutarska promemorija (1869). *Slovenski narod*, 15. lipnja, str. 1.
15. Poziv slovenskega dijaštva slovenskemu narodu (1909). *Učiteljski tovariš*, 23. julij, str. 1.
16. Schmidt, V. (1988) *Zgodovina šolstva in pedagogike na Slovenskem*, III del, Ljubljana: Delavska enotnost.
17. Šuklje, F. (1929) *Iz mojih spominov*, I. del. Ljubljana: Slovenska Matica.
18. Tuma, H. (1937) *Iz mojega življenja*. Ljubljana: Nova založba.
19. Učiteljišče v Kopru (1909). V.: *Učiteljski tovariš*, 23. julij, str. 1.

Monika Govekar-Okoliš, Ljubljana

(Summary)

NATIONAL MOVEMENTS AMONG SLOVENIAN SECONDARY SCHOOL STUDENTS IN THE 2ND HALF OF THE 19TH CENTURY

In the 19th century, we follow Slovenian national movements among secondary school students. The secondary schools on the Slovenian territory were an integral part of the Austrian school system, Austrian school policy and administration. We have learned that Slovenian secondary school students had national movements both in schools and outside them. They fought for the Slovenian language, Slovenian culture, policy (United Slovenia), association with south-Slavic peoples, etc. Outside of school, secondary school students joined different Slovenian cultural and educational societies, libraries, and participated in camps and other Slovenian conventions where they promoted Slovenian national awareness. They established their student societies and wrote student publications. The case was different with the national movements in secondary schools. We have established that the national movements among secondary school students were different in different types of schools. We have found the cause for this in the school function i.e. whether it was a general education school or a trade school. National attempts of young people in school depended on the educational objectives of the school, emphasis on patriotic and national education, mother tongue, educational

role of the teachers, etc. We demonstrated that the Slovenian national identity of secondary school students largely depended on the educational concept of a certain school, which was in gymnasiums, partially in general-program schools and in teacher schools designed by a secret curriculum created on the basis of national pressures and samples of opinion causing and leading to national conflicts in schools. Among all secondary schools, most of the Slovenian national movements were in gymnasiums where the international relations were tenser than in general-program schools and trade schools.

Key words: secondary school students, national movements,
Slovenia, 1848-1900